

ЯНГИ ТУРАР-ЖОЙ МАССИВЛАРИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ШАҲАРСОЗЛИК ТАМОЙИЛЛАРИ

Абдикаримова Гулимхан Қошқарбай қизи

*ҚДУ Архитектура факультети 4А-шаҳарсозлик ва коммунал
инфратузилмани ташкил этиш ва бошқариш мутахассислиги талабаси*

Аннотация: Ушбу мақолада янги турар-жой массивларини барқарор ривожлантириш жараёнида замонавий шаҳарсозлик тамойилларини жорий этишнинг илмий-назарий ва амалий жиҳатлари ёритилган. Барқарор ривожланишнинг иқтисодий, экологик ва ижтимоий таркибий қисмлари уй-жой сиёсати ва шаҳар муҳитини режаштиришдаги аҳамияти таҳлил қилинган. Шу билан бирга, жаҳон амалиётида қўлланилаётган “ақлли шаҳар”, “яшил инфратузилма”, “қўшма функцияли майдонлар” каби концепциялар асосида Ўзбекистон шароитига мос ёндашувлар таклиф этилган.

Калит сўзлар: барқарор ривожланиш, шаҳарсозлик, турар-жой массиви, экологик барқарорлик, “ақлли шаҳар”, ижтимоий инфратузилма, яшил иқтисодиёт, урбанистика.

КИРИШ

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда урбанизация жараёнлари жадал суръатларда кечмоқда. Янги турар-жой массивлари қурилиши, аҳоли учун қулай яшаш муҳитини яратиш ва замонавий инфратузилмани ривожлантириш мамлакат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Бироқ бу жараёнда нафақат қурилиш ҳажми ёки меъморий кўриниш, балки барқарор ривожланиш тамойилларини амалга ошириш ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлмоқда.

Ҳозирги глобал шароитда шаҳарлар энергия сарфи, транспорт тизими, сув ва чиқиндиларни бошқариш, аҳоли зичлиги каби кўплаб мураккаб масалаларга дуч келмоқда. Шу сабабли, янги турар-жой массивларини режаштиришда замонавий шаҳарсозлик тамойиллари — яъни экологик самарадорлик, инсонпарвар муҳит, рақамлаштирилган бошқарув ва жамоатчилик иштирокини таъминлашга йўналтирилган ёндашувлар — муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда дунёда “Smart City”, “Sustainable Urban Development”, “Green Infrastructure” каби тушунчалар шаҳарсозлик сиёсати ва амалий лойиҳалаштиришнинг асосий устунларидан бирига айланиб бормоқда. Ўзбекистоннинг Тошкент шаҳридаги “Янги Ҳаёт”, “Янгихаёт”, Самарқанд ва Бухоро атр офидасидаги янги турар-жой массивларида ҳам бу тамойиллар босқичма-босқич жорий этилмоқда.

Шундай қилиб, янги турар-жой массивларини барқарор ривожлантириш фақат меъморий ёки муҳандислик масаласи эмас, балки иқтисодий, ижтимоий ва экологик мувозанатни таъминлашга қаратилган комплекс стратегик вазифа сифатида қаралиши лозим. Мақолада айнан шу муаммонинг назарий асослари ва амалий ечимлари таҳлил қилинади.

Барқарор ривожланиш ва унинг шаҳарсозликдаги илмий асослари

Барқарор ривожланиш концепцияси инсон фаолиятининг барча соҳаларида, жумладан, шаҳарсозлик ва турар-жой сиёсатида ҳам муҳим ўрин тутди. Шаҳар муҳитининг барқарорлиги нафақат архитектура ёки муҳандислик ечимлари, балки табиий ресурсларни тежаш, атмосфера ва сув манбаларини муҳофаза қилиш, аҳолининг ижтимоий фаровонлигини таъминлаш билан ҳам чамбарчас боғлиқдир.

Шаҳарсозликнинг барқарор ривожланишдаги вазифаси – бу шаҳар тизимини инсон ва табиат ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган комплекс тизим сифатида шакллантиришдир. Масалан, шаҳар лойиҳалаш жараёнида “компакт шаҳар” (compact city) модели қўлланилганда, ер ресурслари тежалади, транспорт масофалари қисқаради, энергия сарфи камаяди ва яшил ҳудудларнинг сони ортиб боради.

Шу билан бирга, барқарор ривожланиш тамойилларига асосланган шаҳарсозлик фақат қурилиш объектларинигина эмас, балки ижтимоий ва маданий муҳитни ҳам қамраб олади. Аҳоли учун қулай жамоат жойлари, ижтимоий инфратузилма ва маданий хизматлар тизими мавжудлиги шаҳарнинг яшовчанлигини оширади.

Замонавий шаҳарсозлик тамойиллари ва уларнинг илмий таҳлили

Ҳозирги урбанистика фанининг марказий йўналишларидан бири — шаҳар муҳитини интеграцияланган тизим сифатида кўришдир. Бу ёндашувда шаҳарни алоҳида қисмларга ажратмасдан, иқтисодий, ижтимоий, транспорт ва экологик омилларни биргаликда ҳисобга олиш талаб этилади.

Замонавий шаҳарсозликда қуйидаги асосий тамойиллар ажралиб туради:

Интеграцияланган режалаштириш

Турар-жой, ишлаб чиқариш, ижтимоий хизмат ва транспорт тизимини ягона режа асосида мувофиқлаштириш шаҳар фаолиятининг барқарорлигини таъминлайди. Бундай ёндашувда аҳоли манзилидан иш жойигача бўлган масофа қисқаради, транспортга бўлган эҳтиёж пасаяди ва энергия сарфи камаяди.

Яшил инфратузилма ва экотизим хизматлари

Барқарор шаҳарлар табиий муҳит билан уйғун бўлиши керак. Шу боисдан, замонавий шаҳарсозликда яширилган ёки йўқотилган табиий экотизим хизматларини тиклаш масаласига катта эътибор қаратилмоқда. Масалан, шаҳар ичидаги дарахтзорлар, боғлар, сув каналлари ва яшил зоналар атмосферани

тозалаш, микроклиматни юмшатиш ва аҳолининг психоэмоционал ҳолатини яхшилашда муҳим рол ўйнайди.

Транспорт барқарорлиги ва мобиллик

Шаҳарнинг транспорт тизими унинг экологик изи ва энергия сарфига бевосита таъсир кўрсатади. Замонавий шаҳарсозликда жамоат транспорти устуворлиги, велосипед йўлаклари, пиёда зоналари ва автомобилсиз майдонлар концепцияси асос қилиб олинади. Бу нафақат ҳаво ифлосланишини камайтиради, балки аҳоли саломатлигига ижобий таъсир кўрсатади.

“Ақлли шаҳар” (Smart City) технологиялари

Рақамлаштириш ва ахборот технологиялари шаҳарларни бошқаришда янги босқични бошлаб берди. “Ақлли шаҳар” концепцияси шаҳар муҳитини сенсорлар, маълумотлар базаси ва рақамли бошқарув орқали мониторинг қилишни назарда тутди. Масалан, энергия истеъмолини автоматик тарзда назорат қилиш, чиқиндиларни электрон тизимда йиғиш ва транспорт ҳаракатини интеллектуал бошқариш каби функциялар барқарор шаҳар тизимини шакллантиради.

Ижтимоий инклюзивлик ва фуқаролар иштироки

Замонавий шаҳарсозлик фақат меъмор ёки муҳандислар қарорларига асосланмаслиги керак. Шаҳар муҳитининг асосий фойдаланувчиси – бу аҳолидир. Шунинг учун, янги турар-жой массивларини ривожлантиришда жамоатчилик фикрини инобатга олиш, ижтимоий адолат ва имкониятлар тенглигини таъминлаш муҳим. Ижтимоий инклюзивлик нафақат архитектурада, балки шаҳар бошқарувида ҳам асосий мезон бўлиши керак.

Ўзбекистонда янги турар-жой массивларини барқарор ривожлантириш амалиёти

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда шаҳарсозлик соҳасида тизимли ислохотлар амалга оширилмоқда. “Янги Тошкент”, “Янги Андижон”, “Янги Самарқанд” ва “Янги Наманган” каби йирик лойиҳаларда барқарор ривожланиш тамойилларини амалга оширишга йўналтирилган қатор чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Масалан, “Янги Тошкент” шаҳри лойиҳасида:

- энергия тежамкор бинолар ва қуёш панеллари қўлланилмоқда;
- ёмғир сувларини қайта фойдаланиш тизими жорий этилаёпти;
- пиёда ва велосипед инфратузилмаси кенгайтирилмоқда;
- яшил ҳудудлар улуши умумий майдоннинг камида 30 фоизини ташкил этмоқда.

Шунингдек, маҳаллий ҳокимликлар ҳам кичик турар-жой массивларини режалаштиришда “ақлли” энергия таъминоти, чиқиндиларни қайта ишлаш ва ижтимоий хизматларни рақамлаштириш каби инновацион ечимларни жорий этмоқда.

Бу тажрибалар шуни кўрсатадики, барқарор шаҳарсозлик Ўзбекистон учун фақат халқаро тренд эмас, балки миллий ривожланишнинг амалий йўналишига айланмоқда.

Барқарор турар-жой массивларини ривожлантиришда учта устувор йўналиш

Экологик йўналиш – энергия тежамкор қурилиш материаллари, қайта тикланувчи манбалар ва яшил ҳудудлар орқали табиат билан уйғун муҳит яратиш.

Иқтисодий йўналиш – қурилиш харажатларини оптималлаштириш, инфратузилмага сарфларни самарали тақсимлаш ва маҳаллий ресурслардан фойдаланиш.

Ижтимоий йўналиш – аҳоли учун қулай, хавфсиз ва инклюзив муҳит яратиш, жамоат транспорти ва хизматларга тенг имкониятни таъминлаш.

Бу йўналишларнинг уйғунлашуви натижасида янги турар-жой массивлари нафақат архитектура жиҳатидан замонавий, балки узоқ муддатли барқарор ривожланиш талабларига жавоб берадиган шаҳар муҳитига айланади.

Хулоса

Янги турар-жой массивларини барқарор ривожлантириш — бу фақат янги бинолар қуриш ёки инфратузилмани янгилаш эмас, балки инсон, муҳит ва иқтисодиёт ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган комплекс тизимли ёндашувдир. Замонавий шаҳарсозлик илми ва амалиёти шундай кўрсатадики, шаҳар муҳитининг барқарорлиги унинг архитектураси ёки геометриясида эмас, балки жамият эҳтиёжларига мос, ресурсларни тежовчи ва экологик жавобгар муҳит яратишда намоён бўлади.

Бугунги кунда Ўзбекистонда урбанизация жараёнлари янги босқичга кириб, шаҳарсозлик сиёсати миллий барқарор ривожланиш стратегияси билан узвий боғланмоқда. Янги турар-жой массивларини барпо этишда замонавий тамойиллар — “ақлли шаҳар”, “яшил инфратузилма”, “компакт шаҳар”, “инклюзив муҳит” каби концепциялар — амалий қиймат касб этмоқда. Бу, ўз навбатида, шаҳар муҳитининг узоқ муддатли самарадорлигини таъминлайди.

Шаҳарсозлик жараёнларини таҳлил қилиш натижаларига кўра, барқарор ривожланишни таъминловчи асосий омиллар қуйидагилар ҳисобланади:

Экологик самарадорлик – қурилиш жараёнларида табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, энергия тежамкор материаллар қўллаш, чиқиндиларни қайта ишлаш ва яшил ҳудудларни кўпайтириш шаҳар муҳитининг экологик барқарорлигини таъминлайди.

Иқтисодий барқарорлик – маҳаллий ресурслардан фойдаланиш, инфратузилмани оптимал режалаштириш ва энергия тежамкор технологияларни жорий этиш орқали қурилиш харажатларини қисқартириш мумкин.

Ижтимоий барқарорлик – аҳолининг турли қатламлари учун қулай, хавфсиз ва инклюзив муҳит яратиш, жамоат транспорти, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматларига тенг имконият яратиш шаҳарнинг жозибадорлигини оширади.

Инновацион ривожланиш – рақамли технологиялар, “ақлли бошқарув” тизимлари ва сенсор инфратузилма орқали шаҳар ресурсларини самарали бошқариш имконини беради.

Ижтимоий иштирок ва жамоатчилик назорати – аҳоли фикрини инобатга олган ҳолда режалаштириш жараёнларини амалга ошириш шаҳар муҳитининг инсонийлигини ва фуқароларнинг шаҳар ҳаётидаги иштирокини таъминлайди.

Шунингдек, таҳлиллар шуни кўрсатадики, янги турар-жой массивларини ривожлантиришдаги асосий муаммолар — бу транспорт тизимидаги босим, яшил ҳудудлар етишмаслиги, сув ва энергия ресурсларини тежашдаги камчиликлар ҳамда жамоат жойларининг етарлича ташкил этилмаганидир. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун шаҳарсозлик лойиҳаларини комплекс экологик ва ижтимоий баҳолаш тизими орқали амалга ошириш зарур.

Янги турар-жой массивларини ривожлантиришда барқарор ёндашув қуйидаги стратегик устувор йўналишларни талаб этади:

- Барқарор режалаштириш ва бошқарув тизимини жорий этиш орқали шаҳар қурилишини узоқ муддатли истиқболда мувофиқлаштириш;
- Энергия ва сув ресурсларини тежайдиган технологияларни мажбурий талаб сифатида қўллаш;
- Транспорт тизимини экологияга мос қайта ташкил этиш, яъни жамоат транспорти ва велосипед инфратузилмасини устувор қилиш;
- Фуқаролар иштирокини кучайтириш орқали ижтимоий барқарорликни таъминлаш;
- Шаҳар муҳитини рақамлаштириш (Smart City) орқали бошқарув самарадорлигини ошириш.

Буларнинг барчаси янги турар-жой массивларини нафақат архитектуравий жиҳатдан замонавий, балки иқтисодий, ижтимоий ва экологик жиҳатдан барқарор тизим сифатида шакллантириш имконини беради.

Шундай қилиб, замонавий шаҳарсозликнинг асосий вазифаси — фақат шаҳарни қуриш эмас, балки янги турмуш маданиятини, инсон ва табиат уйғунлигини таъминловчи барқарор муҳитни яратишдир. Ўзбекистон шароитида бу йўналишни изчил ривожлантириш нафақат миллий иқтисодиёт барқарорлиги, балки келгуси авлодлар учун муносиб ва яшовчан шаҳар муҳитини таъминлашнинг асосий гаровидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Климанова О. А., Колбовский Е. Ю., Илларионова О. А.

“Зелёная инфраструктура города: оценка состояния и проектирование развития” Москва: Товарищество научных изданий КМК, 2020.

2. Устойчивое развитие и «умные» города: достижения, возможности и вызовы. United Nations.

3. Устойчивая инфраструктура для низкоуглеродного развития в Центральной Азии и на Кавказе. OECD Publishing, Paris, 2020.